

‘Teleurstelling is mijn opperste emotie’ Vragen over emotie in de politiek aan A.A.M. van Agt

Peter Bootsma en Peter van Griensven

Als er één politicus is geweest in de parlementaire geschiedenis die met emoties in de politiek in aanraking is gekomen, dan is het wel Dries van Agt, minister van Justitie in de kabinetten-Biesheuvel (1971-1973) en -Den Uyl (1973-1977) en minister-president in de periode 1977-1982. In de loop van de jaren zeventig gold hij in toenemende mate als de boeman die in de ogen van links Nederland geen goed kon doen. Tegelijk was hij daarmee de tegenpool van de held van datzelfde volksdeel, Joop den Uyl. Zo wilde hij de abortuskliniek Bloemenhove doen sluiten en kreeg hij het verwijt dat hij de oorlogsmisdadiger Pieter Menten had laten vluchten. In deze twee zaken keerden de emoties zich tegen hem. Wat voor weerslag hadden deze en andere kwesties op Van Agt zelf? Hoe ging hij om met de emoties die hij opriep? We legden hem hieromtrent enkele vragen voor. Hieronder volgen de door hemzelf op schrift gestelde herinneringen aan een bijzonder emotionele periode uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis.¹

Daaruit blijkt dat Van Agt naar eigen zeggen zijn meest emotionele uren beleefde niet rond Bloemenhove, niet rond Menten, maar al lang voordat hij het mikpunt werd van links Nederland, namelijk in de kwestie van de Drie van Breda in februari 1972. Ook in de persoonlijke sfeer had deze zaak zijn repercussies. Verder stelt Van Agt dat invoering van het referendum ‘een lelijke misgreep’ zou zijn. Meer in het algemeen meent de oud-premier dat emotie vandaag de dag niet langer in het verdomhoekje van onze cultuur zit en is er alle reden ‘niet te veel tijd aan de televisie te besteden’.

Reageert u eens op de stelling: de jaren zeventig waren politiek gezien bijzonder emotionele jaren in Nederland.

In de jaren zeventig raasden emoties over de politieke podia als bosbranden in de voorbije zomer. Na de Nacht van Schmelzer (val van het kabinet-Cals) heeft de pvdA zich geworpen op de ideologie van de polarisatie: alleen wie waarachtig progressief is verdient een plaats in de heerschaar der rechtvaardigen, niet-progressieven deugen eigenlijk niet; op naar een linkse meerderheid. Daarbij werd een strategie ontwikkeld die onder meer tot uitdrukking kwam in de afkondiging van de bekende anti-KVP-resolutie in 1969. Bovendien was de in 1968 uitgekomen culturele revolutie nog lang niet uitgewoed. En in dit opgewonden klimaat presenteerden zich een heleboel politieke kwesties, zo brandbaar dat die zelfs in een aanmerkelijk rustiger periode nog veel commotie teweeggebracht zouden hebben: de Drie van Breda, Menten, de opkomst van abortusklinieken (Bloemenhove!), maatschappijhervormende voorstellen als die omtrent ondernemingsraden en vermogensaanwasdeling, kernenergie en nog meer.

Het is bekend dat politici gebruikmaken van emoties bij 'het volk' om bepaalde doeleinden te bereiken. Kuiper, Troelstra en Schaepman probeerden hun achterban bij hun emancipatieproces te betrekken door een beroep te doen op emoties. En Pim Fortuyn speelde in 2001 en 2002 in op sluimerende onlustgevoelens bij het volk. Op welke manier heeft u ooit op de gevoelens van 'het volk' ingespeeld? Hebben anderen deze emoties gebruikt om u te beïnvloeden?

Medio jaren zeventig kon iedereen met een antenne gewaarworden dat onder de bevolking onbehagen en zelfs weerstand groeide tegen producten van de culturele revolutie, tegen de opmars van het libertinisme en de vervaging van lang gekoesterde normen. Ik merkte dat tijdens optredens her en der in het land. In de abortuskwestie kwam die ongerustheid, ja boosheid, heel sprekend aan de dag. Maar niet alleen daar. Huwelijk en gezin kwamen onder vuur te liggen en ook dat riep weerwerk op. Het streven naar liberalisering van pornografie stuitte op misnoegen, zelfs afkeer. Mijn oproep tot een ethisch (moreel) reveil, 1976/1977, is door deze ervaringen niet opgeroepen maar wel gestimuleerd. In de loop der jaren, merkte ik, ontstond bij een deel van de bevolking wrevel over wat als 'socialistisch gedram' werd ervaren. Die prijsvechters, zo dachten mensen wel, moesten altijd winnen, elk punt binnenhalen. En ze hadden de pretentie dat ze met hun politiek de maatschappij naar hun hand konden zetten (de maakbare samenleving). Op die onvrede heb ik ingespeeld door het belang van het politieke bedrijf nog al eens te relativeren en de ambities ter linkerzijde te kenschetsen als sprookjesgeloof en luchtfietserij.

Of anderen emoties in het volk jegens mij gebruikt hebben? Wis en zeker en menigmaal. Het duidelijkste voorbeeld is het optreden van de minister van Volksgezondheid, mevrouw Irene Vorriink, in de zaak-Bloemenhove. Zij heeft, in de ministerraad vernemende dat een justitiële actie tegen die abortuskliniek op til was, per telefoon vanuit het Catshuis de Rooie Vrouwen opgeroepen om een kordon te leggen om de kliniek teneinde het voorgenomen optreden onmogelijk te maken. Overigens hebben mijn politieke tegenstanders vaak en met vuur en verve de met hen geestverwante journalisten (en dat waren er toentertijd heel veel) bespeeld en aldus de meningsvorming in het land beïnvloed. Nieuwspoort was in die dagen nagenoeg een actiecentrum voor progressieve campagne.

Wanneer is het voor een politicus noodzakelijk om tegen de emoties van 'het volk' in te gaan?

Een politicus hoort tegen volkse emoties in te gaan – en daartoe de moed op te brengen – wanneer gewilligheid zou leiden tot besluiten die schadelijk zijn voor 's lands welzijn, in economische dan wel morele zin. Zoals het volk in 1672 de terechtstelling eiste van de gebroeders Jan en Cornelis de Witt, zo hebben in het nabije verleden velen geroepen om herinvoering van de doodstraf. Dadelijke democratie is niet alleen ondoelmatig maar zelfs hachelijk. De invoering van het referendum, anders dan in een tandenloze gedaante, zou een lelijke misgreep zijn.

U heeft ooit beweerd dat het tot de allereerste eisen van het vak van politicus behoort 'dat je jezelf meester bent'. Waarom mag een politicus eigenlijk zijn emoties niet tonen?

Ook politici ervaren emoties en zij mogen daarvan best blijk geven. Maar de politicus hoede zich ervoor zich door zijn emoties te laten overheersen. Allereerst natuurlijk omdat de dic-

taten van de emotie de toets door de rede moeten kunnen doorstaan. Maar ook omdat een politieke voorganger die zich uitlevert aan zijn emoties het volk allicht tot redeloosheid brengt.

U heeft ooit gezegd dat u eigenlijk erg emotioneel bent, meer emotioneel dan koel. Maar geldt dat niet voor iedereen? Zonder emoties zijn immers geen beslissingen mogelijk. Ofwel: zónder die emoties had u toch helemaal geen goed politicus kunnen zijn? Waarom zit de emotie in onze cultuur zo in het verdomhoekje?

Niet alle mensen zijn even emotioneel. Ontegengesteld kunnen (en zullen) emoties motiveren maar ze mogen niet domineren. En verder verwijs ik u naar zielkundigen. Ik geloof niet dat de emotie vandaag de dag nog in het verdomhoekje van onze cultuur zit. Om de haverklap wordt de argeloze kijker met emotie-tv belaagd. Alweer een reden om niet veel tijd aan de televisie te besteden.

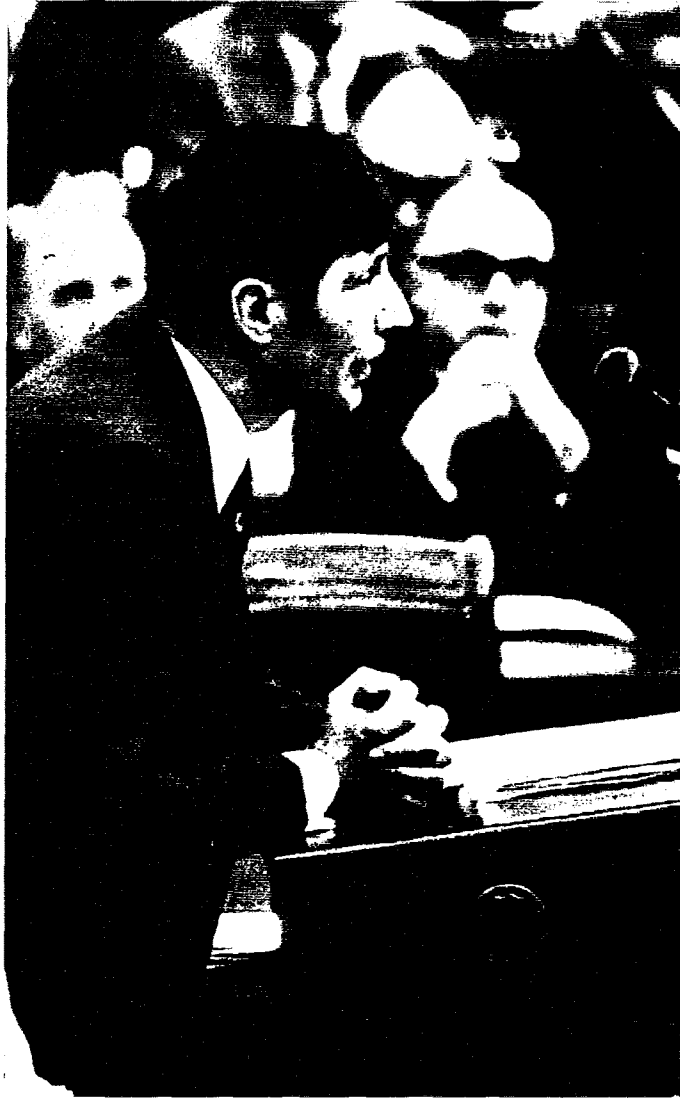
U streefde ernaar uw eigen emoties onder controle te houden. Was u daar bewust mee bezig? Had u daarvoor een bepaalde strategie ontwikkeld of was dat vanzelfsprekend gedrag?

Van een welbewuste strategie was geen sprake. Beducht voor mijzelf, hield ik mij instinctief aan de teugel.

Wat was voor u het meest emotionele moment in uw politieke carrière?

De veruit meest emotionele uren van mijn politieke leven heb ik doorgemaakt tijdens het debat in de Tweede Kamer over de Drie van Breda op 29 februari 1972. Zeker in de tweede helft van de vorige eeuw is er geen onderwerp geweest dat de gemoederen buiten en binnen het parlement zo hevig heeft bewogen. Premier Biesheuvel en ik kregen over deze kwestie in de weken voorafgaande aan het Kamerdebat duizenden brieven en telegrammen. Daar waren veel steunbetuigingen bij, maar ook tal van negatieve uitingen: verdrietige brieven, boze, woedende, zelfs dreigende. Mijn gezin heeft in die periode op aandringen van de politie en inlichtingendiensten de wijk moeten nemen naar een onderduikadres. Zelf moest ik op hun aanraden de nachten doorbrengen op wisselende locaties. De televisiezenders brachten in de aanloop naar het Kamerdebat herhaaldelijk schokkende beelden van ontreddering en heftige verontwaardiging bij mensen die hun verhaal kwamen doen bij de vaste commissie voor Justitie van de Tweede Kamer, die hoorzittingen had belegd en daarbij televisiecamera's had toegelaten. Vervolgens kwam de aangrijpende film 'Begrijpt u nu waarom ik huil' van Louis van Gasteren op het beeldscherm. Op de dag van het Kamerdebat stond het Binnenhof vol met tegen vrijlating betogende mensen, een woud van spandoeken, grimmige spreekkoren. De premier en ik hadden moeite het Kamergebouw binnen te komen.

In de vergaderzaal hing een beklemmende sfeer, die wij als vijandig ervoeren ook al waren er nog heel wat medestanders van de regering over. Op de publieke tribune deden zich incidenten voor. Het debat met de Kamer was voor mij als een tocht door hellevuur. Uiteindelijk kreeg een motie tegen vrijlating ongeveer zestig procent van de stemmen. Een consultatie met elk van de fractievoorzitters, door Biesheuvel en mij nagenoeg een week tevoren gedaan, had het omgekeerde verwachtingsbeeld opgeleverd.

*Minister A.A.M. van Agt in debat met de Tweede Kamer over de 'Drie van Breda', 29 februari 1972
[Foto: ANP/Haags Gemeentearchief].*

Onze kinderen waren ten tijde van deze dramatische debatten tien, elf en twaalf jaar. Enige tijd later, toen voor ons de situatie genormaliseerd leek, ontdekten mijn vrouw en ik na terugkeer van een avondvisite dat onze Frans een hockeystick onder zijn bed had gelegd. Als jongen voelde hij het blijkbaar als zijn plicht zijn zusjes te beschermen. Wij zijn daar hevig van geschrokken; toen zag je welk een weerslag de gebeurtenissen hadden op zo jonge kinderen.²

Kunt u parallellen en verschillen aangeven in de rol die ‘emotie’ heeft gespeeld in de discussie over het abortusvraagstuk en die over de Drie van Breda?

De verschillen zijn markanter dan de parallellen. Bij de Drie van Breda was bijna heel het land betrokken. De discussies over het abortusvraagstuk liepen weliswaar hoog op maar hebben Nederland niet op stelten gezet. Op een hoog abstractieniveau was er natuurlijk de parallel dat het in beide kwesties uiteindelijk ging om leven en dood. Maar een belangrijk verschil is dat het debat over de drie nog in gevangenschap gehouden Duitsers betrokken was op het verleden: het ging daar om vergelding van gepleegde misdaden, niet alleen die door deze gedetineerden begaan maar die bedreven door de hele machinerie van het nazi-regime. De abortusdiscussie daarentegen stond gericht op maatschappijvernieuwing, langs de lijnen van libertinisme, zelfbeschikking en emancipatie. In die discussie liep de scheidslijn vrijwel tussen de protagonisten van het christelijk erfgoed en de verguizers daarvan. In het Drie van Breda-debat viel zulk een scheiding der geesten niet te markeren.

Met welke emotie heeft u tijdens uw politieke loopbaan het meest te maken gehad? Vreugde, liefde, angst, boosheid, verdriet, schaamte of trots?

Teleurstelling is mijn opperste emotie geworden. Want de Duitse oorlogsmisdadigers zijn nog vele jaren langer gedetineerd gebleven. Bloemenhove is niet gesloten. In de zaak-Menten werd de goed geargumenteerde verdediging die ik in tweede aanleg presenteerde niet beoordeeld op haar merites want een deel van de Kamer was in de greep van het *parti pris* dat ik hoe dan ook met een gescheurd pak uit dat debat te voorschijn zou moeten komen. Dove-mansoren zijn voor een zakelijk betoog met stevige juridische argumenten niet toegankelijk, zo moest ik ervaren.

Nooit genoten? Ja, soms toch wel en het allermeeft in de nacht van 19 op 20 december 1979 toen ik in het Kamerdebat over de plaatsing van kruisraketten een frontale aanval weerstond en, in strijd met verwachtingen die niet alleen leefden bij de oppositie, ons tegen-de-klippen-op kabinet (1977-1981) overeind hield.

Noten

- 1 De schriftelijke antwoorden van Van Agt dateren van 11, 14 en 29 augustus 2003.
- 2 Deze anekdote, bekend aan de auteurs uit een eerder interview met Van Agt en zijn echtgenote, is op verzoek van de auteurs toegevoegd als treffende illustratie voor de hoog oplopende emoties rond de Drie van Breda.